

УДК 159.922.72:37.014.3(477)

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-1(324)-2-260-267

Починкова Марія Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

pochinkovam@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1383-7470>

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

На сьогодні відчутні значні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, пов'язані з його глобалізацією та технологізацією. Постає потреба в людях, здатних вирішувати не тривіальні проблеми, аналізувати ситуації, надавати адекватну оцінку тим чи тим фактам тощо. Тому перед сучасною системою освіти постає завдання виховати таку особистість, а крім того, підготувати спеціалізованого фахівця, який зміг би вчити й виховувати нове покоління відповідно до вимог суспільства. Пошуку таких шляхів присвячено значну кількість праць науковців, однак, однією з таких технологій, що активно впроваджуються в практику навчання є *критичне мислення*.

Ця технологія не нова в світі. Активно впроваджувати її в практику навчання почали американські психологи наприкінці 90-х років ХХ століття: Д. Вуд, Дж. Дьюї, А. Кроуфорд, М. Ліпман, С. Метьюз, Р. Поул, Д. Халперн та інші.

Проблема формування критичного мислення сьогодні активно досліджується і в Україні. Цьому присвячені наукові праці Т. Воропай, Л. Києнко-Романюк, М. Марчук, О. Пометун, І. Сущенко, С. Терна, О. Тягла, Т. Хачумян, Я. Чаплак та інші.

Однак, з упровадженням в практику навчання Концепції Нової української школи (НУШ), критичне мислення набуло, можна сказати, офіційного статусу, оскільки вміння критично мислити увійшло до переліку навичок, що сприяють формуванню ключових компетентностей учнів початкової школи, а це, у свою чергу, вимагає від учителів оволодіння технологією розвитку критичного мислення.

Мета статті – розглянути поняття «критичне мислення» в контексті вимог Нової української школи.

Основними методами нашого дослідження є аналіз та синтез наукових публікацій з теми дослідження, онлайн курсів на освітніх платформах, присвячених критичному мисленню, що дозволить виявити основні тенденції щодо тлумачення поняття «критичне мислення» та його місце в Концепції Нової української школи; дедукція та індукція,

що дозволить виявити окремі і загальні положення щодо формування й розвитку критичного мислення в учнів початкової школи в умовах НУШ; абстрагування – для виокремлення особливостей формування критичного мислення в умовах НУШ та визначення необхідності й достатності представленого матеріалу для його використання в практиці навчання вчителями початкової школи.

Сучасне тлумачення поняття «критичне мислення» ґрунтується на дослідженнях американських психологів. Так, Дж. А. Браус та Д. Вуд визначають критичне мислення як «пошук здорового глузду» (як розмірковувати об'єктивно і вчинити логічно з урахуванням як своєї точки зору, так й інших думок) і вміння відмовитись від власних переконань, критичні мислителі здатні висунути нові ідеї і побачити нові можливості, що вкрай важливо під час вирішення проблеми (Браус, 1994); Д. Халперн: критичне мислення – це використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують вірогідність отримання бажаного кінцевого результату, це мислення, яке відрізняється контролем, обґрунтованістю і цілеспрямованістю, – такий тип мислення, до якого звертаються під час вирішення задач, формулювання висновків, вірогідної оцінки й прийнятті рішень (Halpern, 2000).

Порівняємо тлумачення дефініції «критичне мислення» в контексті вимог НУШ.

Основні положення НУШ розкриті в її Концепції (Нова, 2016), більш докладно інформація щодо особливостей впровадження Концепції НУШ в практику навчання представлена в «НУШ: poradnik для вчителя» (Нова, 2017). Розглянемо поняття «критичне мислення» в цих публікаціях.

Уперше поняття «критичне мислення» зустрічаємо в Концепції НУШ в обґрунтуваннях змін, де зазначено, що «найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють, серед іншого, критично мислити... Але українська школа не готує до цього». (Концепція, 2016, с. 4). Звідси робимо висновок, що формування вміння критично мислити є однією з першочергових завдань НУШ.

Далі критичне мислення знаходиться серед визначення наскрізних умінь, які разом із ключовими компетентностями «створюють «канву», що є основою для успішної самореалізації учня – як особистості, громадянина і фахівця» (Нова, 2016, с. 12).

У свою чергу, автори «НУШ: poradnik для вчителя» визначають критичне мислення як «складний ментальний процес, що починається із залучення інформації та закінчується прийняттям рішення», наголошують, посилаючись на М. Ліпмана (одного з основоположників технології критичного мислення на сучасному етапі), що таке мислення є «вмілим відповідальним мисленням, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно: ґрунтується на певних критеріях; є таким що само коригується; впливає з конкретного контексту» (Нова, 2017, с. 74).

Отже, за основу взято визначення М. Ліпмана, що, на нашу думку, є абсолютно виправданим, оскільки це визначення є найбільш стислим і ємним.

Критичне мислення посідає своє місце серед інших наскрізних умінь: уміння читати, уміння доносити думку, логічний захист позиції, ініціативність, проблеми, ризики і рішення, емоційний інтелект, робота в команді, творчість (Нова, 2016, с. 12). Усі ці вміння пронизують ключові компетентності: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя (Нова, 2016, с. 12). Отже, врахування такої «канви» розвитку учнів унеможливорює формування лише однієї будь-якої компетентності чи вміння, перед учителем постає завдання впровадження цілеспрямованої системи роботи, яка б дозволяла одночасно формувати всі компетентності та вміння, а це, у свою чергу, вимагає пошуку технологій, які б дозволяли реалізувати такі вимоги.

На сьогодні такої технології не існує, однак впровадити в життя значну частину поставленого завдання дозволяє використання технології критичного мислення, яку ще називають технологією «Читання і письмо для розвитку критичного мислення» (Reading and Writing for Critical Thinking). Інформацію про цю технологію знаходимо в (Нова, 2017), де вона розглядається в розділі «Інтеграція: тематичний і діяльнісний підходи» (Нова, 2017, с. 73–84). Авторами надано роз'яснення стосовно понять «технологія» (методи застосування будь-якої науки чи мистецтва на відміну лише знань про науку чи мистецтво (Нова, 2017, с. 74) та «технологія навчання» (шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмета, теми, питання (Нова, 2017, с. 74), зазначені автори технології (Курт Мередіт, Чарльз Темпл, Джінні Стіл), її основні положення, умови, яких має дотримуватись учитель для розвитку критичного мислення молодших школярів та вміння учнів для того, щоб критично мислити, вміння критично мислячої людини, таксономія Блума, «ключові» завдання для реалізації цілей «когнітивної групи», окремі стратегії розвитку критичного мислення (мозкова атака, асоціативний куц, кубування, таблиця «ЗХД» – «Знаємо – Хочемо знати – Дізналися»).

Якщо порівняти представлені вміння критично мислячої людини, основні положення зазначеної технології, цілі когнітивної групи з «канвою» розвитку учнів, то можна побачити, що впровадження технології «Читання та письмо для розвитку критичного мислення» дозволяє одночасно формувати ключові компетентності і наскрізні вміння. Наприклад, серед умінь критично мислячої людини є такі: виділяти необхідну інформацію та обробляти її; аналізувати та оцінювати власні чи чужі висловлювання, припущення, висновки, аргументи, гіпотези,

переконання; висловлювати власну позицію, влучно обирати мовленнєві засоби для побудови висловлювань – їх формування сприяє розвитку вмінню доносити думку, логічному захисту позиції, ініціативності, бачити проблеми й ризики та шукати їх вирішення на підставі аналізу й оцінки, безумовно формується вміння роботи в команді, адже більшість стратегій розвитку критичного мислення вимагають командної співпраці. У такій багатовекторності вбачаємо надзвичайну цінність технології.

Однак, на нашу думку, інформації про критичне мислення наданої в Концепції НУШ та посібнику для вчителів вкрай мало для ефективного впровадження цієї технології, адже залишаються поза увагою якості критично мислячої особистості, критерії критичного мислення, особливості організації навчального процесу з використанням технології критичного мислення, зокрема специфічна структура уроку, методи і прийоми розвитку критичного мислення, що використовуються на його різних етапах тощо. виправити таку ситуацію на сьогодні науковці намагаються через створення онлайн-курсів та розробки сайтів на допомогу вчителю.

Так, он-лайн курс для вчителів початкової школи на освітній платформі Edera, який знайомить учителів з новим Державним стандартом початкової освіти та методиками компетентнісного навчання (Онлайн-курс). Вивчення та аналіз інформації, представленої в курсі, дозволяє стверджувати, що інформація про особливості розвитку критичного мислення представлена вкрай коротко й за такою ж структурою, як і в посібнику для вчителів (Онлайн-курс).

Більш докладно зазначена технологія розкрита в двох курсах на платформі Prometheus: «Критичне мислення для освітян» (Критичне) та «Освітні інструменти критичного мислення» (Освітні).

У курсі «Критичне мислення для освітян» автори розкривають цікаві актуальні питання, зокрема «Навіщо потрібне критичне мислення вчителям та учням», «Що потрібно для успішної діяльності: IQ, емоційний інтелект, мислення, розум, довіра?», «Хто такий критичний мислитель, або Гітлер – взірць критично мислячої особистості?» та інші. Курс розбито на тижні, передбачено навчання протягом 5 тижнів, прослуховування 27 лекцій та виконання тестових завдань після них (Критичне).

У курсі «Освітні інструменти критичного мислення» представлено 4 модуля: модуль 1. «Страдиварі» освітнього процесу – особистість освітянина», модуль 2. «Один стимул – багато реакцій: розвиток особистості учня», модуль 3–4. «Хореографія освіти: стандартизація чи персоналізація?». У кожному модулі розглядаються різні освітні інструменти, такі як вміння ставити правильні запитання, і добирати контраргументи, необхідність використання досягнень нейропсихології та нейропедагогіки, духовне здоров'я та емоційний добробут освітянина та багато іншої важливої та надзвичайно цікавої інформації, яка необхідна кожному, хто намагається впровадити технологію розвитку критичного мислення в освітній процес.

Також заслуговує на увагу освітня платформа «Критичне мислення» (Освітня), яка пропонує матеріали для самоосвіти, банк уроків, розклад тренінгів професійного розвитку, тематичну бібліотеку тощо.

У свою чергу платформа vumonline.ua також пропонує безкоштовний онлайн курс «Вступ до критичного мислення» (Вступ). У курсі розглядаються закони логіки, мислення, помилки й викривлення. Такі курси сприяють отриманню більш повної інформації щодо особливостей критичного мислення, його структури, методики використання технології критичного мислення та ін.

Цінними є окремі методичні рекомендації, представлені на офіційному сайті НУШ. Зокрема, О. Пошетун надає рекомендації «Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку)» (Як). Дослідниця зазначає, що критичне мислення – складне й багаторівневе явище, а мислити критично означає вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень. Представлена також характеристика здатності критично мислячої людини, до якої відносяться вміння: аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел; бачити проблеми, ставити запитання; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи; робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його. Учителів знайомлять зі структурою уроку з розвитку критичного мислення (Як).

Така увага до проблеми формування критичного мислення не є випадковою, оскільки ця технологія дозволяє, за свідченням Академії інноваційного розвитку освіти Інституту модернізації освіти НАПНУ, «впроваджувати інновації на уроках, щоб учні не просто запам'ятовували та відтворювали інформацію, а й сумнівалися, шукали аргументи та дискутували, приймали зважені рішення, вміли ставити запитання з метою одержання більше інформації або її перевірити, оцінювали надійність джерел інформації, виділяли важливу інформацію та обробляли її, розглядали проблеми з різних точок зору та порівнювали власну позицію, влучно обирали мовленнєві засоби для побудови висловлювань, приймали виважені рішення, були толерантними до думок інших, усебічно освіченими, здатними знайти вихід з будь-якої ситуації та зважитись на відповідальне рішення, творили власну реальність» (Розвиток) – саме для цього треба застосовувати технологію критичного мислення.

Отже, критичне мислення є відносно новим поняттям для сучасної української початкової школи, яке закріплене в Концепції НУШ і посідає одне з центральних місць. Така позиція зумовлена вимога сучасного суспільства до особистості й фахівця. В НУШ: порадник для вчителя визначено основні положення технології критичного мислення. Однак аналіз наявної інформації щодо впровадження в практику навчання дозволяє дійти висновку, що її вкрай не достатньо для використання. Часткове вирішення цієї проблеми здійснюється через семінари та онлайн курси з критичного мислення, які є у відкритому доступі, видання

навчальних посібників для вчителів тощо. Уважаємо, що ефективно впровадження технології критичного мислення в систему НУШ буде лише за умов цілеспрямованої підготовки фахівців до такої роботи інститутами післядипломної освіти та розробки і методологічних засад формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

Таким чином, перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці спецкурсів з теоретичних і практичних основ критичного мислення у процесі підвищення кваліфікації вчителів початкової школи та дослідженні теоретичних і методологічних засад формування критичного мислення в майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Список використаної літератури

1. Браус Дж., Вуд Д. Инвайронментальное образование в школах : Пер. с англ. NAAEE, 1994. **2. Вступ** до критичного мислення. URL: https://vumonline.ua/course/critical-thinking/?fbclid=IwAR05kEFoQFcehwAII390RKWM0BYeFEYqq-jWIT8p_xV5I3CNF1XCYLsLdEU **3. Нова українська школа:** концептуальні засади реформування середньої школи. / Група упоряд. за заг. ред. Михайла Грищенка. Київ, 2016. 34 с. **4. Нова українська школа:** poradnik dla vchytela / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ. ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с. **5. Критичне** мислення для освітян URL: https://edx.prometheus.org.ua/courses/course-v1:CZ+CTFT101+2017_T3/info. **6. Онлайн-курс** для вчителів початкової школи URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1%3AMON-EDERA-OSVITORIA+ST101+st101/about> **7. Освітні** інструменти критичного мислення URL: https://edx.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+CTFT102+2018_T3/info **8. Освітня** платформа «Критичне мислення» URL: <http://www.criticalthinking.expert>. **9. Розвиток** критичного мислення в контексті вимог Нової української школи. URL: <http://www.airo.com.ua/rozvitok-kritichnogo-mislennya-v-konteksti-vimog-novoyi-ukrayinskoji-shkoli/>. **10. Чим** може бути критичне мислення? М. Ліпман URL: <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/999/> **11. Як** розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку). URL: <http://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/> **12. Halpern, Diane F.** Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking Third edition Lawrence Erlbaum Associates, Publishers 1996 Mahwah, New Jersey. 4-e международное издание. Издательство: Питер 2000 г.

References

1. Braus, Dzh., Vud, D. (1994). Ynvaironmentalnoe obrazovanye v shkolakh [In-formation education in schools]: Per. s anhl NAAEE. [in Russian]. **2. Halpern, Diane F.** Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking Third edition Lawrence Erlbaum Associates, Publishers 1996 Mahwah, New Jersey. [in Russian]. **3. Nova** ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. [New Ukrainian School:

Conceptual Principles of Reforming High School] (2016). / Hrupa uporiad. za zah. red. Mykhaila Hryshchenka. Kyiv. [in Ukrainian]. **4. Nova** ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian School: Teacher's Guide] (2017). / pid zah. red. Bibik N. M. Kyiv. TOV „Vydavnychi dim „Pleiady”. [in Ukrainian]. **5. Chym** mozhe buty krytychne myslennia? M. Lipman [What can be critical thinking? M. Lipman] URL: <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/999/> [in Ukrainian]. **6. Onlain-kurs** dlia vchyteliv pochatkovoi shkoly [Online Course for Elementary School Teachers] URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1%3AMON-EDERA-OSVITORIA+ST101+st101/about> [in Ukrainian]. **7. Krytychne** myslennia dlia osvitian [Critical thinking for educators] URL: https://edx.prometheus.org.ua/courses/course-v1:CZ+CTFT101+2017_T3/info. [in Ukrainian]. **8. Osvitni** instrumenty krytychnoho myslennia [Educational tools of critical thinking] URL: https://edx.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+CTFT102+2018_T3/info [in Ukrainian]. **9. Osvitnia** platforma „Krytychne myslennia” [Educational Platform "Critical Thinking"] URL: <http://www.criticalthinking.expert> [in Ukrainian]. **10. Vstup** do krytychnoho myslennia [Introduction to critical thinking] URL: https://vumonline.ua/course/critical-thinking/?fbclid=IwAR05kEFoQFcehwAII390RKWM0BYeFEYqq-jWIT8p_xV5I3CNF1XCYLsLdEU. [in Ukrainian]. **11. Yak** rozvyvaty krytychne myslennia v uchniv (z prykladom uroku) [How to develop critical thinking in students (with an example lesson)]. URL: <http://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>. [in Ukrainian]. **12. Rozvytok** krytychnoho myslennia v konteksti vymoh Novoi ukrainskoj shkoly [Development of critical thinking in the context of the requirements of the New Ukrainian School] URL: <http://www.airo.com.ua/rozvitok-kritichnogo-mislennya-v-konteksti-vimog-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli/> [in Ukrainian].

Починкова М. М. Критичне мислення в контексті вимог Нової української школи

У статті проаналізовано наукові публікації з теми дослідження, онлайн курси на освітніх платформах, присвячених критичному мисленню, що дозволило виявити основні тенденції щодо тлумачення поняття «критичне мислення» та його місце в Концепції нової української школи; визначено окремі і загальні положення щодо формування й розвитку критичного мислення в учнів початкової школи в умовах НУШ. Визначено, що кількість наданої інформації недостатня для вчителя початкової школи й потребує розробки спецкурсів для вчителів і системи професійної підготовки з формування критичного мислення для майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: критичне мислення, Нова українська школа, учителі початкової школи, майбутні учителів початкової школи професійна підготовка.

Починкова М. М. Критическое мышление в контексте требований Новой украинской школы

В статье проанализированы научные публикации по теме исследования, онлайн курсы на образовательных платформах, посвященных критическому мышлению, что позволило выявить основные тенденции толкования понятия «критическое мышление» и его место в Концепции Новой украинской школы; определены отдельные и общие положения по формированию и развитию критического мышления у учащихся начальной школы в условиях НУШ. Определено, что количество предоставленной информации недостаточно для учителя начальной школы и требует разработки спецкурсов для учителей и системы профессиональной подготовки по формированию критического мышления для будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: критическое мышление, Новая украинская школа, учителя начальной школы, будущие учителя начальной школы профессиональная подготовка.

Pochynkova M. Critical thinking in the context of requirements of New Ukrainian school

Scientific publications on the subject of research, on-line courses on the educational platforms dedicated to critical thinking are analysed in the article that allowed to educe basic tendencies in relation to interpretation of the concept "critical thinking" and its place in the Conception of new Ukrainian school; separate and general positions are defined in relation to forming and development of critical thinking for the pupils of primary school in the conditions of new Ukrainian school. Critical thinking is relatively a new concept for modern Ukrainian primary school, that is envisaged in the Conception of new Ukrainian school and occupies one of central places. Such position is predefined by requirements of modern society to personality of a specialist. However the analysis of present information on reduction to practice of studies allows to come to the conclusion, that it is extremely not enough for the use. The partial decision of this problem realises through seminars and on-line courses in critical thinking, that are in open access, edition of manuals for teachers and others like that. It is marked that effective introduction of technology of critical thinking in the system of new Ukrainian school will be only in the conditions of purposeful preparation of specialists to such work by the institutes of postgraduate education and development of methodological principles of critical thinking forming of future teachers of primary school in the process of professional preparation.

Key words: critical thinking, new Ukrainian school, teachers of primary school, future teachers of primary school, professional preparation.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2019 р.

Прийнято до друку 29.03.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.